

## OM DETTE HEFTET

Kriminaliteten har mange ansikter. Noen av dem er mer synlige og oftere omtalt enn andre. De lovbrudd vi hører mest om er ikke nødvendigvis de mest skadelige for samfunnet og folk flest. Men det er forbrytelser som kan fremstilles med spenning, som underholdning, drama og tragedie. Andre ugjerninger, bedre organisert, men med langt større omkostninger økonomisk, sosialt og menneskelig blir ikke omtalt, og ikke engang karakterisert som kriminalitet. Dette nummeret av Vardøger handler ikke først og fremst om de lovbrudd som får store overskrifter i media, når for eksempel politikere og løssalgsaviser kappes om å nøre opp under mytene om en «eksplosiv kriminalitetsbølge» her i landet. Men vi vil vise at kriminaliteten har flere dimensjoner og nivåer, fra den gjennomorganiserte, godt planlagte og beregnende hvitsnippkriminaliteten og til tapernes og rusmisbrukernes ofte spontane og egentlig stakkarlige forbrytelser. Lovbrudd begått i rus eller for å skaffe penger til et misbruk lovbrysterne trenger behandling og sosial støtte for å komme ut av, ikke straff og innesperring.

Dessuten trekker vi fram den kriminaliteten og de ugjerningene staten selv bedriver, altså lovbrudd begått av det apparatet som har til oppgave å håndheve lov og rett. Disse ugjerningene blir bagatellisert og kalles ikke kriminalitet, men nødvendige tiltak for å sikre kapitalistisk ekspansjon og sivilisatorisk utvikling, demokrati, lov og orden. Bomberegner over sivilbefolkningen, krig og økonomisk utbytting regnes i det hele tatt ikke som kriminalitet hvis siviliserte og kapitalistiske stater bruker slike midler for å fremme sine interesser. «Vellykket», kalte statsminister Bondevik NATO's bombing av Kosovo og Serbia, og fremstiller det som aktverdigg og samfunns-gavnlig, en humanitær aksjon som uttrykker viljen til å fremme ro og orden, sikre økonomisk utvikling og skape siviliserte, kapitalistiske samfunn overalt. Disse menneskeskapte og unngåelige ugjerningene utgjør imidlertid en langt større trussel mot sivilbefolkningen, gjør mer sosial skade, og fører med seg mer menneskelig lidelse enn de ofte tilfeldige rus- og hverdagslovbruddene som får store medieoppslag og utløser så mye aktivitet fra politi og rettsapparat.

Den politiske klasse har interesse av å fremstille gatekriminaliteten som begås av utstøtte rusmisbrukere og andre på samfunnets skyggeside som det største ondet og den alvorligste trusselen. De fattige og ressursvake, taperne i konkurransen under kapitalismen oppfylder kravene til hvem «forbryteren» er. Men ser vi nærmere etter er ikke folk flest så lovlydige som forestillingen om den asosiale og atypiske kriminelle skal få oss til å tro. De aller fleste begår lovbrudd, men bare et fåtall av dem blir tatt og enda færre dømt. Det er de som fengsles som får stemplet «ekte kriminell». Dermed går de fleste fri,

også de som begår store økonomiske forbrytelser. For den godt organiserte hvitsnippkriminaliteten blir sjelden avslørt og straffeforfulgt. Det gjelder for eksempel internasjonal narkotika- og våpenhandel, mafiavirksomhet, korrupsjon, konkursrytteri og innsidehandel.

Ekseplene på statskriminalitet er hentet fra USA og Norge. William Chambliss viser i sin artikkel hvordan administrasjonen i USA, sammen med CIA, ved en rekke anledninger utførte lovstridige operasjoner og dermed begikk statskriminalitet, for å fremme politiske og økonomiske mål. Klassisk forbrytervirksomhet som drap, utpressing, illegal våpen- og narkotikahandel har gjentatte ganger vært støttet av ansvarlige politiske myndigheter såfremt det har vært ansett som politisk eller økonomisk fordelaktig.

Den emosjonelle røre og frykt som fremstillingen av voldelig kriminalitet alltid vil utløse, er noe enhver populistisk politiker vil utnytte. Da kan fordømmelsen, stereotypiene og hatet mot dem som ikke er som «oss», enten det gjelder hudfarge, religion, matvaner eller moralsk/lovlydig atferd komme fritt til uttrykk. Da er det skapt et klima for å uttrykke den åpne forakten for det som er annerledes, for de lettvinde og overfladiske forklaringene på ethvert samfunnsproblem gjennom henvisning til «de andre», de som ikke er som oss, som truer vår livsstil, væremåte, moral og lovlydighet. Selv om folk fra fremmede kulturer er overrepresentert i kriminalstatistikken i Oslo i slutten av 1990-årene, sier dette i seg selv svært lite om årsakene til volds- og vinningskriminaliteten i moderne kapitalistiske samfunn. Det er feilaktig å gjøre for eksempel unge svarte innvandrere til det store problemet for et lovlydig Norge. Det må andre virkemidler til enn innesperring eller utvisning av asylsøkere og flyktninger. Gatekriminaliteten, både volds- og vinningslovbrudd, er forsøkt knyttet til norsk asyl- og flyktningepolitikk. Det påstås at spesielt volden, men også annen alvorlig kriminalitet i Norge, fortrinnsvis begås av (svarte) unge innvandrere, asylsøkere og flyktninger. To artikler i dette nummeret ser nærmere på disse påstandene. Kjersti Ericsson skriver om ungdomskriminaliteten, og Guri Larsen tar for seg den kriminaliteten svarte unggutter begår.

Verken svarte unge innvandrere, skilsmisser, familieoppløsning, fattigdom, rusmisbruk eller andre løsrevne sosiale og økonomiske forhold gir noen tilfredsstillende forklaring på hvorfor kriminaliteten er så høy i sein-kapitalismen og i land som innfører markedsøkonomier. Fremfor å konsentrere oppmerksomheten om enkeltfaktorer på overflaten må vi se på samfunnsformasjonen i sin helhet og de levekår og bevissthetsformer som følger som en konsekvens av måten økonomien er organisert på. Det er selve samfunnsorganiseringen som skaper betingelsene for volds- og vinningslovbrudd gjennom svekkelse av solidaritet og tilhørighet, økende levekårsforskjeller samt oppfordringen til høyt konsum og personlig vinning. For å motvirke de lovbrudd som nødvendigvis følger av slike livsbetingelser, utvides hele tiden omfanget av politi- og rettsapparat, av overvåkingen,

straffe- og fengselssystemet. I et fåfengt forsøk på å demme opp for kriminaliteten under kapitalismen blir lovlydigheten fremstilt som først og fremst avhengig av et stort politikorps og mange fengsler. Men kriminaliteten skyldes selvfølgelig helt andre forhold enn mangel på politi og fengselsceller. Rop på strengere straffer tåkelegger årsakene til lovbrudd i kapitalistiske samfunn, der markedsøkonomien ikke bare skaper urettferdighet og store økonomiske forskjeller mellom folk, men der liberalisering og privatisering svekker vesentlige forutsetninger for lovlydighet, så som tilhørighet, samhold og fellesskapsfølelse. Det er en klar sammenheng mellom kriminalitet, sosial og kulturell desintegrasjon og økonomiske reformer lansert under betegnelsen «markedsøkonomi». Alt tyder på at nettopp er «markeds-systemet» kan forklare oppsvinget ikke bare i kriminaliteten i land som Russland og Kina, men hvorfor USA så lenge har ligget på toppen av statistikken for alvorlig voldskriminalitet i den industrialiserte verden, og hvorfor landet fortsetter å ligge der selv om fengslene fylles. Privatisering og konkurranse på alle områder river over de bånd som fellesskapet og solidariteten er basert på og avhengige av. Resultatet blir marginalisering, desorganisering og økt kriminalitet, et slags alles-kamp-mot-alle samfunn. Sivilisasjoner der jakten på personlig økonomisk vinning og større konsum blir dominerende og etterhvert det organiserende prinsippet for sosialt liv gir den beste grobunn for allslags lovbrudd og ugjerninger. Elliott Currie viser i artikkelen *Marked, kriminalitet og samfunn* at volds- og vinningskriminaliteten henger sammen med grunnleggende strukturelle forhold i samfunnet. Økt kriminalitet er en konsekvens av «markeds-samfunnet» og destabiliseringen av samfunnsformasjonen. Dette kan forklare den sterke veksten i volds- og vinningskriminaliteten i Øst-Europa og Russland de siste 10 år, veksten i England i 1970- og 80-årene, og den stabilt høye kriminaliteten i USA.

Det meste av den *registrerte* kriminaliteten, det vil si de lovbrudd som rettsapparatet og straffesystemet konsentrerer seg mest om, begås av et lite antall gjentakelseslovbrytere. De fleste har rusproblemer. Politikere og massemedia krever strengere straffer for disse lovbrøtterne selv om 150 års erfaring viser at det øker gatekriminaliteten. Det finnes imidlertid alternative reaksjoner som reduserer disse lovbruddene, men disse reaksjonene som bryter med straff- og hevntanken er knapt nok kjent blant dem som er ansvarlige for straffesystemet her i landet. Derfor må vi spørre: Hvorfor planlegges det også i Norge flere fengsler, økning i fangetallet og lengre fengselsstraffer når den inhumane innesperringen øker gatekriminaliteten? Dette spørsmålet blir diskutert og besvart flere steder i dette heftet. I *Forbrytelse og straff – straff og forbrytelse* blir det dokumentert at *straff* ikke forbedrer atferd, at fengselsstraff øker kriminaliteten. Det refereres også til erfaringer som viser at kognitiv/sosial trening reduserer tilbakefallslovbruddene og dermed kriminaliteten.

Narkotikalovbrudd har økt mest også her i landet de seinere år. Innførsel, omsetning og ulovlig bruk fortsetter å stige til tross for, eller på grunn av, ekstrem bruk av straffesystemet. Årsaken er først og fremst de enorme profittene på ulovlig omsetting av narkotiske stoffer, noe kriminalisering og innesperring ikke svekker, men bidrar til. Den ekstremt strenge rettspraksis for narkoforbrytelser har ikke ført til færre lovbrudd og mindre rusavhengighet, men det øker kostnader og priser, samtidig som tilbudet og i neste omgang etterspørselen opprettholdes og utvides. Den registrerte narkokriminaliteten har gått til himmels i 1990-åra. Halvparten av de langtidsdømte i norske fengsler sitter inne for narkotikaforbrytelser. Resultatene av *Krigen mot narkotika* er de motsatte av hva man ønsker å oppnå, som Edward Nell skriver i artikkelen *Narkotikamarkedets dynamikk*. Nell bruker eksempler fortrinnsvis fra USA, men de generelle mekanismene i narkotikamarkedet gjelder overalt. Det er en av meget få analyser av hvordan markedet for narkotika fungerer, og en nøktern beskrivelse, blottet for moralisme og ønsketenkning, av hvilke konsekvenser økt straffeforfølgning av produsent, langer og bruker får for pris, omsetning og forbruk. Det nytter ikke med håp og tro eller jernnever hvis narkotikamisbruk og den tilhørende kriminaliteten skal reduseres. Det er nødvendig med en lidenskapsløs forståelse av hvordan markedet for narkotika fungerer i virkeligheten.

Dette nummeret av *Vardøger* avsluttes med biter til puslespillet om hvorfor fengslet oppsto og hva fengslingen fører til. Fengselsstraff, som i dag ses på som innlysende og selvfølgelig, er knapt 200 år gammel. Tidligere ble innesperring ansett som en uegnet straff, i dag er det den foretrukne løsningen. Craig Haney og Philip Zimbardo, som i 1971 gjennomførte et av de mest berømte eksperimentene i sosialpsykologien, nemlig fengsels-eksperimentet på Stanford universitetet i USA, skriver om den nåværende fengselspolitikken i USA, der innesperringen av fortrinnsvis svarte unge menn har nådd rekordhøyder: 2 millioner mennesker, det tilsvarer over halvparten av den voksne befolkningen i Norge, sitter i fengsel. Men dette reduserer ikke kriminaliteten og i et utdrag fra Michel Foucault's klassiker: *Det moderne fengsels historie* går det fram hvorfor fengslingen fortsetter til tross for 150 års erfaring for at straff og innesperring øker kriminaliteten.